

Kingdom of the Netherlands

Правовий статус релігійних меншин України та моніторинг дії законів в контексті релігійних меншин

АНАЛІТИЧНА ЗАПИСКА

в рамках проєкту «Релігійні меншини України та державно-конфесійні відносини», впровадженого Українською асоціацією релігієзнавців за підтримки Фонду Прав Людини Посольства Королівства Нідерландів у партнерстві з Всеукраїнською радою релігійних об'єднань та Відділом релігієзнавства Інституту філософії НАН України.

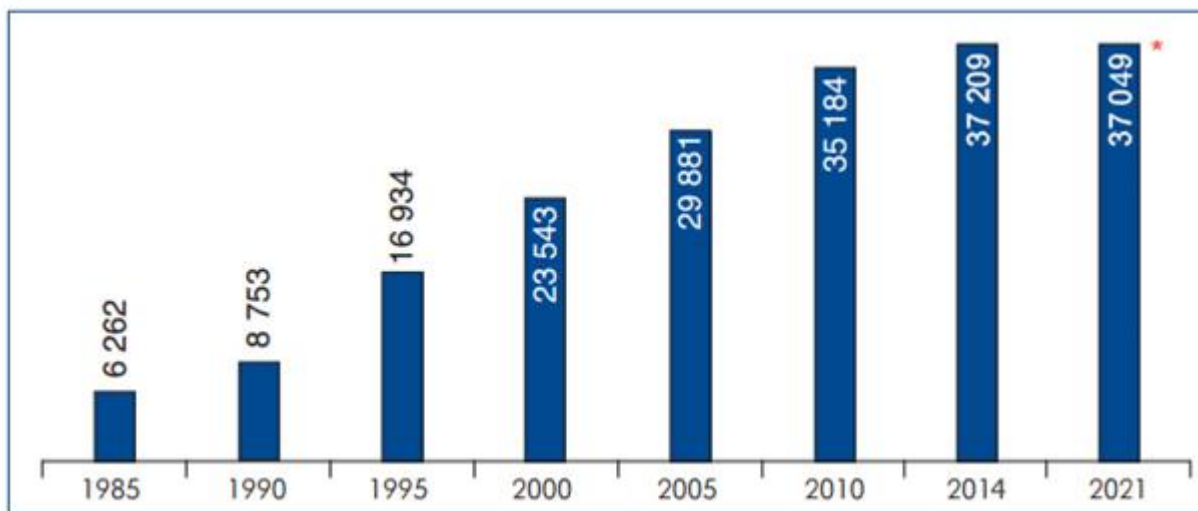
Автор: Васін Максим Сергійович, виконавчий директор Інституту релігійної свободи, кандидат юридичних наук

2021

Створення цієї публікації частково або повністю фінансується в рамках Фонду Прав Людини Посольства Королівства Нідерландів. Зміст та думки викладені в цій публікації є відповідальністю авторів та не обов'язково відповідають позиції Посольства.

I. Загальний опис

Законодавство України забезпечує високий рівень свободи совісті та віросповідання, що стало підґрунтям для утвердження в державі релігійного плюралізму та розбудови мережі релігійних організацій різних віросповідань і конфесій. На основі Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» сформувалися сприятливі умови для розвитку і щорічного зростання кількості і різноманіття релігійних організацій, що стало можливим після проголошення державної незалежності України у 1991 році та припинення радянської репресивної політики у сфері релігії.

Кількість релігійних організацій в Україні¹

(* – дані на початок 2021 року не включають інформацію щодо кількості релігійних організацій на тимчасово окупованій території АР Крим)

Цей Закон суттєво не переглядався з 1991 року (за виключенням зміни процедури реєстрації релігійних організацій як юридичних осіб у 2019 році) і потребує вдосконалення в контексті загального розвитку українського законодавства та трансформації моделі державно-церковних відносин у бік більшої кооперації. Чимало його декларативних положень потребують конкретизації з метою створення правових механізмів для їхньої реалізації, зокрема щодо організації військового і медичного капеланства, участі релігійних організацій у громадському житті та використанні ними медіа, порядку проведення релігієзнавчої експертизи, тощо.

Окрім згаданого профільного закону, десятки інших законодавчих актів врегульовують специфічні аспекти життя віруючих та діяльності релігійних організацій. Крім цього, чимало практичних питань залишаються в компетенції органів місцевого самоврядування, рішення яких часто відображають інтереси релігійної більшості. З огляду на це, саме на локальному рівні релігійні меншини можуть відчувати труднощі в реалізації

¹ Діаграма сформована на підставі офіційної статистики державного органу України у справах релігій.

своїх прав у повній мірі та не завжди знаходити підтримку з боку місцевої влади у порівнянні з представниками релігійної більшості.

II. Рівність усіх релігій перед законом

Конституція України проголошує, що “усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах” (стаття 21), та усі “громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом”, у зв’язку з чим “не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками ... релігійних та інших переконань ... або іншими ознаками” (стаття 24)².

Подібним чином Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» закріплює рівноправність громадян незалежно від їхнього ставлення до релігії та розширює зміст конституційних положень. Зокрема, “громадяни України є рівними перед законом і мають рівні права в усіх галузях економічного, політичного, соціального і культурного життя незалежно від їх ставлення до релігії”³. Крім цього, Закон передбачає відповідальність за “будь-яке пряме чи непряме обмеження прав, встановлення прямих чи непрямих переваг громадян залежно від їх ставлення до релігії, так само як і розпалювання пов’язаних з цим ворожнечі й ненависті чи ображення почуттів громадян” (стаття 4). Така відповідальність передбачена статтею 161 Кримінального кодексу України. Крім цього, Кодекс передбачає обтяження кримінального покарання за злочини, які вчиняються на “на ґрунті релігійної ворожнечі чи розбрату” або з мотиву “релігійної нетерпимості”⁴.

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» також встановлює: “Усі релігії, віросповідання та релігійні організації є рівними перед законом. Встановлення будь-яких переваг або обмежень однієї релігії, віросповідання чи релігійної організації щодо інших не допускається” (стаття 5). Зазначені законодавчі положення здебільшого дотримуються під час законотворчої роботи парламенту, в діяльності уряду загалом та центральних органів виконавчої влади зокрема. Як приклад, в Україні немає законодавчих положень, які б встановлювали особливий статус якоїсь однієї чи декількох релігій чи релігійних об’єднань. При цьому в усіх законодавчих актах, які визначають правовий статус релігійних організацій, можливість користуватися неприбутковим статусом та особливими умовами оподаткування, не використовується розрізнення за віросповіданням чи конфесійною ознакою. Практичне застосування принципу рівності усіх релігій перед законом забезпечує однакове правове становище всіх релігійних громад: як тих, які належать до конфесій релігійної більшості, такі і для представників релігійних меншин.

² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12>

⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» забороняє дискримінацію у різних формах, у тому числі за ознакою релігійних та інших переконань, “з боку державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, юридичних осіб публічного та приватного права, а також фізичних осіб” (стаття 6). При цьому “особа, яка вважає, що стосовно неї виникла дискримінація, має право звернутися із скаргою до державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та/або до суду в порядку, визначеному законом” (стаття 14)⁵.

III. Законодавчі положення, практична реалізація яких ускладнена для релігійних меншин

Незважаючи на проголошену у законодавчих актах України рівність усіх, незалежно від релігійних чи інших переконань, труднощі у спільнот віруючих із числа релігійних менших можуть виникати, **по-перше**, через людський фактор, коли окремі посадові особи висувають підвищені вимоги до них. Такі факти мають місце, як приклад, у таких ситуаціях:

- Під час розгляду статутних документів, поданих для державної реєстрації релігійної громади зі статусом юридичної особи.

З 20-річного досвіду правозахисної діяльності Інституту релігійної свободи, незалежні релігійні громади, які не належать до вже зареєстрованих релігійних об'єднань, частіше зустрічаються з необґрунтованими зауваженнями до їхніх статутів та/або затягуванням строків їх розгляду, а інколи навіть із непередбаченими законом вимогами до реєстраційних документів (як приклад, вимоги надати копії паспортних документів, ідентифікаційних кодів, інших персональних даних засновників релігійної громади)⁶.

- Положення абз. 34 статті 14 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» передбачають: “У необхідних випадках орган, який здійснює реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій, може зажадати висновок місцевої державної адміністрації, виконавчого органу сільської, селищної, міської ради, а також спеціалістів. У цьому разі рішення про реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій приймається у тримісячний термін”⁷.

⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>

⁶ <https://irs.in.ua>

⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12>

Такі вельми дискреційні повноваження реєструючого органу створюють підґрунтя для зловживань і дискримінації релігійних меншин з боку посадових осіб. Подібні ризики також існують у зв'язку з відсутністю правового регулювання призначення та порядку проведення релігієзнавчої експертизи, яку відповідно до статті 30 Закону має забезпечити центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, за участю представників релігійних організацій та відповідних спеціалістів.

- Органи місцевого самоврядування не поспішають переоформлювати земельні ділянки комунальної власності, якими користуються релігійні організації, з дороговартісної оренди на право безкоштовного постійного користування, передбачене статтею 92 Земельного кодексу України. Те саме стосується і первинного виділення земельних ділянок релігійним організаціям на праві постійного користування (і без земельних торгів, як це передбачено статтею 134 Кодексу) замість договорів оренди, які передбачають орендну плату за користування землею⁸.

Зазначена сфера також залишається потенційним полем для корупції та зловживань, від чого найбільше страждають релігійні меншини, які часто не мають прихильників і захисників їхніх інтересів серед депутатів місцевих рад.

По-друге, зустрічаються окремі законодавчі положення, які за своїм змістом обмежують конституційні права віруючих громадян або створюють підґрунтя для їхньої дискримінації. Найбільш це помітно у сфері реалізації конституційного права на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою у разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина (ч. 4 статті 35 Конституції України), а саме:

- У статті 2 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» зазначено: “Право на альтернативну службу мають громадяни України, якщо виконання військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням і ці громадяни належать до діючих згідно з законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю”⁹.

Особливістю цих положень закону є те, що, на відміну від положень ч. 4 статті 35 Конституції України, умовою для отримання права на альтернативну (невійськову) службу є належність до “релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю”, зокрема тих, які діють без державної

⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>

⁹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12>

реєстрації. Однак, на нашу думку, і умова належності до релігійних організацій із певним віровченням, і затверджений Кабінетом Міністрів України вичерпний перелік таких конфесій є неконституційними, оскільки, згідно зі статтею 22 Конституції України, “при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод”.

- У п. 2 Положення про порядок проходження альтернативної (невійськової) служби, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10.11.1999 р. № 2066 встановлено: “Громадяни України мають право на альтернативну службу, якщо виконання військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням і якщо вони належать до діючих відповідно до законодавства релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю. Перелік таких релігійних організацій затверджується Кабінетом Міністрів України”.

Кабінет Міністрів України затвердив «Перелік релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю», який є додатком до згаданої урядової постанови та включає лише 10 конфесійних напрямків, а саме:

- Адвентисти-реформисти;
- Адвентисти сьомого дня;
- Євангельські християни;
- Євангельські християни-баптисти;
- Покутники;
- Свідки Єгови;
- Харизматичні християнські церкви (та церкви, прирівнені до них згідно із зареєстрованими статутами);
- Християни віри євангельської (та церкви, прирівнені до них згідно із зареєстрованими статутами);
- Християни євангельської віри;
- Товариство Свідомості Крішні¹⁰.

Відтак, на практиці застосування цього Переліку військовими комісаріатами, комісіями з питань альтернативної (невійськової) служби при місцевих державних адміністраціях, слідчими, прокурорами та судами на практиці призводить до того, що віруючі, що належать до релігійних організацій, не згаданих у цьому Переліку (здебільшого це представники релігійних меншин) змушені докладати величезних зусиль, щоб вибороти своє конституційне право на альтернативну (невійськову) службу, а часом навіть

¹⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2066-99-%D0%BF>

зазнають кримінальних переслідувань за ухилення від військової служби. У судових рішеннях, як по адміністративних, так і по кримінальних справах, предметом яких є розгляд питання про право на альтернативну (невійськову) службу суди посилаються на згаданий Перелік, затверджений Кабінетом Міністрів України, як на один із обов'язкових критеріїв для прийняття рішення про право особи на заміну військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою¹¹.

На наше переконання, оскільки право на альтернативну (невійськову) службу є конституційним правом громадян України, тому закони й урядові акти в цій сфері мають відповідати ч. 4 статті 35 Конституції України та не обмежувати її застосування додатковими вимогами, в тому числі щодо належності віруючого призовника до будь-яких релігійних організацій. Тим більш неконституційними виглядають положення згаданої урядової постанови, які обмежують реалізацію конституційного права віруючих на альтернативну (невійськову) службу умовою належності до виключного переліку релігійних організацій з певним віросповіданням.

Слід окремо зауважити на іншу недосконалість законодавства України, яка полягає у тому, що віруючі, які належать до релігійних організацій, віровчення яких дозволяє збройний захист своєї держави, не можуть претендувати на заміну військової служби альтернативною (невійськовою) на підставі власного сумління та особистих переконань, що, знову ж таки, можна розцінювати як обмеження конституційного права, закріпленого у ч. 4 статті 35 Конституції України¹². Крім цього, незважаючи на рекомендації міжнародних організацій, на сьогодні законодавство України забезпечує право на альтернативну (невійськову) службу лише з мотивів релігійних переконань. При цьому право на свободу совісті громадян із нерелігійними переконаннями (наприклад, пацифістськими), що не дозволяють виконувати військовий обов'язок, наразі не захищене.

- Також мали місце випадки, коли органи місцевого самоврядування приймали рішення щодо зменшення плати за оренду земельних ділянок та іншого нерухомого майна комунальної власності, податку на нерухомість чи комунальних послуг відносно лише окремої релігійної організації, чим ставили у нерівне становище всі інші

¹¹ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/69167701>

¹² У цій справі апеляційний суд підтвердив законність вироку православному християнину за ухилення від військової служби, аргументуючи це серед іншого відсутністю православних релігійних громад у переліку релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю. Див.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55750078>

релігійні організації (здебільшого з числа релігійних меншин), які не могли скористатися такими пільгами¹³.

- Вимоги окремих підзаконних чи відомчих актів щодо зовнішнього вигляду (одягу, головних уборів) державних службовців, поліції, працівників інших сервісних служб, викладачів та студентів закладів освіти, тощо на практиці можуть призводити до обмеження права щодо доступу до такої роботи віруючих деяких віросповідань (як приклад, жінок-мусульманок, які носять хіджаб; чоловіків-іудеїв, які носять ярмулку; монахинь). Питання релігійного одягу та головних уборів може поставати також під час паспортного контролю та в багатьох інших випадках.

По-третє, в низці випадків у органів державної чи місцевої влади об'єктивно відсутня можливість забезпечити однаковий обсяг можливостей для всіх релігійних організацій: як для конфесій релігійної більшості, так і для релігійних меншин. Як приклад, це може проявлятися в таких ситуаціях:

- Виділення земельних ділянок для будівництва культових чи допоміжних споруд; надання в користування (оренду) приміщень чи нерухомого майна комунальної власності.

Земельний фонд та містобудівний план зазвичай не дозволяють виділити земельну ділянку під будівництво культової споруди для кожної релігійної громади, яка діє в конкретній територіальній громаді. Тому часто місцеві ради приймають рішення в інтересах конфесій релігійної більшості, які, відповідно, зможуть задовольнити релігійні потреби більшості жителів цієї територіальної громади. В таких випадках подібні рішення місцевої влади не можна вважати дискримінаційними за виключенням, коли мають місце відверто упереджені дії чи бездіяльність, спрямовані на перешкоджання діяльності релігійних меншин. Прикладом упередженого, дискримінаційного ставлення може бути ситуація, коли земельний фонд територіальної громади дозволяє виділити земельну ділянку для релігійної меншини, але з власної ініціативи місцевих чиновників чи під впливом представників релігійної більшості таке рішення блокується.

- Неможливо забезпечити призначення на посади військових священиків (капеланів) у Збройних силах України та інших військових формуваннях представників усіх релігій і конфесій, до яких належать військовослужбовці конкретної військової частини.

¹³ Як приклад, рішення Запорізької міської ради № 25 від 25.02.2009 р. про затвердження розміру орендної плати Запорізькій Єпархії Української православної церкви за користування земельною ділянкою: <https://zp.gov.ua/uk/documents/item/1453>

Однак у релігійних меншин залишається можливість для здійснення релігійного служіння (проведення заходів душпастирської опіки) у війську на громадських засадах.

У п. 4 розділу V Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України, затвердженого наказом Міністерства оборони України від 14.12.2016 р. № 685, визначена процедура призначення на посади військових священиків (капеланів): “Якщо у військовій частині утримується одна посада військового священика (капелана), командир військової частини з урахуванням конфесійної належності особового складу приймає рішення щодо визначення релігійної організації, яка пропонує кандидата на цю посаду. Якщо у військовій частині є дві або більше посад військових священиків (капеланів), кандидати на ці посади мають бути від різних релігійних організацій з урахуванням конфесійної належності особового складу. При прийнятті рішення щодо визначення релігійної організації, від якої здійснюватиметься відбір кандидата на посаду військового священика (капелана), командування військової частини проводить анонімне опитування особового складу військової частини стосовно визначення конфесійної належності особового складу. Результати анонімного опитування оформлюються протоколом та враховуються при прийнятті рішення”.

Очевидно, що існують об’єктивні обмеження щодо граничної кількості військових священиків (капеланів) у конкретній військовій частині чи з’єднанні. Тому держава не в змозі забезпечити таку можливість для всіх конфесійних напрямків, особливо з числа релігійних меншин. Військове командування прагне охопити душпастирською діяльністю штатного капелана якомога більшу кількість віруючих військовослужбовців, через що перевага (за результатами анонімного опитування) надається військовим священикам з числа релігійної більшості.

Водночас у військовослужбовців з числа релігійних меншин залишається можливість зустрітися зі душпастирем своєї конфесії завдяки можливості їхньої діяльності на громадських засадах. Задля цього згадане Положення містить таку норму: “За необхідності посилення капеланського служіння командир військової частини має право в установленому порядку направити клопотання до Головного управління морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України щодо направлення у військову частину священнослужителів для здійснення релігійного служіння (проведення заходів душпастирської опіки) на громадських засадах”¹⁴.

- Залишається відкритим питання забезпечення військовослужбовців, співробітників і пацієнтів медичних закладів, персоналу і ув’язнених

¹⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0010-17>

осіб у закладах пенітенціарної системи можливістю харчуватися відповідно до їхніх релігійних переконань (вегетаріанське, кошерне, халяльне меню).

Прийняття нових стандартів щодо харчування в зазначених установах могло би засвідчити добру волю держави підлаштуватися під релігійні потреби осіб різних віросповідань чи переконань. Такого роду пристосування засвідчить прихильність України до високих стандартів забезпечення релігійної свободи.

- Укладання угод про взаємодію між центральними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування лише з окремими релігійними організаціями – здебільшого, представниками релігійної більшості.

Практика Європейського суду з прав людини свідчить, що не буде порушенням міжнародних зобов'язань у сфері забезпечення свободи віросповідання та рівності прав представників різних віросповідань, якщо держава укладатиме угоди про взаємодію чи про особливий правовий статус (конкордати) з окремими релігійними організаціями, які зробили особливий історичний внесок у розвиток культури та релігійної самобутності народу або нині відіграють особливу роль у соціальному служінні та державотворенні. Однак при цьому Європейський суд визначає необхідною умовою за такого роду взаємодії з конфесіями релігійної більшості відсутність дискримінації інших релігійних організацій у здійсненні будь-яких прав, гарантованих законом, що включає можливість укладання таких угод і для релігійних меншин, якщо у них виникне таке бажання. Водночас у ситуаціях, коли держава відмовляє окремим релігійним організаціям в укладанні угод про взаємодію, Європейський суд вважає важливим з'ясувати, чи мала різниця у ставленні "об'єктивне і розумне обґрунтування", тобто чи переслідувалася в цьому випадку "законна мета", і чи мала місце "розумна співмірність" між вжитими заходами та переслідуваною метою. Суд наголошує, що держава має суворо слідувати принципу рівності, який впливає зі статті 14 Європейської конвенції з прав людини, щодо багатьох сфер відносин із релігійними організаціями з метою забезпечення релігійної свободи¹⁵.

IV. Діяльність релігійних громад зі статусом юридичної особи і без нього

Передбачена статтею 8 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» можливість релігійної діяльності без повідомлення державних органів, тобто без статусу юридичної особи, є важливим здобутком для

¹⁵ Васін, М. С. Конституційно-правові засади взаємодії держави і релігійних організацій в Україні. – Дисертація на здобуття ступеня кандидата юрид. наук за спец.: 12.00.02 "Конституційне право; муніципальне право". – К.: НАУ, 2021. – С.160-161.

свободи віросповідання в Україні, чим передусім користуються релігійні меншини. Зважаючи на часті випадки відмов у державній реєстрації, необґрунтованих зауважень до статутних документів, затягування процесу реєстрації через зажадання висновків місцевої влади чи релігійсзнавчої експертизи, для багатьох незалежних релігійних громад і новітніх релігійних рухів єдиною можливістю для сповідання своєї віри залишається діяльність без статусу юридичної особи.

Релігійні громади без державної реєстрації мають право:

- проводити богослужіння та релігійні обряди, зокрема в приміщеннях, орендованих віруючими як фізичними особами;
- публічно поширювати свою віру, зокрема організувати мирні зібрання, мітинги, демонстрації відповідно до статті 39 Конституції України;
- друкувати та поширювати релігійну літературу;
- організувати групи для релігійного навчання дорослих і дітей, зокрема недільні чи суботні школи (без їх державної реєстрації);
- здійснювати добродійну діяльність і милосердя як індивідуально, так і через громадські та благодійні організації, засновані віруючими як фізичними особами;
- брати участь у громадському житті¹⁶.

Водночас відсутність правоздатності юридичної особи є неприйнятною для багатьох релігійних громад, які прагнуть отримати державне визнання, набувати у власність майно, користуватися особливим правовим статусом, який мають зареєстровані неприбуткові релігійні організації, розбудовувати власну релігійну мережу та ієрархічну структуру релігійного об'єднання свого конфесійного напрямку. Також важливість набуття статусу юридичної особи пов'язана зі спроможністю релігійної громади захистити свої права у суді, коли, наприклад, мова йде про майнові права.

Крім цього, діяльність без статусу юридичної особи містить ризики для самої релігійної громади втратити контроль за майном і коштами, які у даному випадку знаходяться не на балансі і рахунках юридичної особи, а зазвичай – під одноосібним контролем релігійного лідера чи наближених до нього осіб.

Статус юридичної особи дає такі додаткові права релігійним громадам:

- набувати у власність, володіти й розпоряджатися рухомим і нерухомим майном (земельні ділянки, будівлі, грошові кошти тощо);
- будувати культові та інші споруди, необхідні для релігійної та добродійної діяльності (не сплачуючи земельний податок);

¹⁶ Васін, М. Твоє право на свободу віросповідання. Посібник для віруючих, релігійних громад та посадових осіб органів влади / Максим Сергійович Васін. – К.: Медіа світ, 2020. – С.8-9.

- відкривати рахунки в банках у різних валютах і використовувати їх для збору пожертв, які не підлягають оподаткуванню;
- користуватися спеціальними зниженими цінами на природний газ, електроенергію та інші комунальні послуги;
- делегувати священників-капеланів для надання душпастирської опіки своїм одновірцям у військових формуваннях, пенітенціарних і медичних закладах;
- запрошувати іноземних священнослужителів, релігійних проповідників, наставників, інших представників зарубіжних організацій, для релігійної діяльності яких необхідне погодження державного органу у справах релігій, відповідно до статті 24 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»: bit.ly/2QApzsL;
- входити до складу громадських та інших консультативно-дорадчих рад при органах державної влади та місцевого самоврядування відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 3 листопада 2010 року № 996: bit.ly/3bjlUYc;
- засновувати заклади освіти різних рівнів акредитації, які видають свідоцтва про освіту державного зразка, відповідно до Закону України «Про освіту»: bit.ly/2QwTwd2;
- засновувати періодичні видання відповідно до Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»: bit.ly/3biuhmE;
- засновувати громадські спілки разом із іншими юридичними особами відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання»: bit.ly/33BYKcQ;
- засновувати благодійні організації відповідно до Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»: bit.ly/2xUYHwU;
- отримувати й розподіляти гуманітарну допомогу з-за кордону без оподаткування на підставі Закону України «Про гуманітарну допомогу»: bit.ly/33JcXET;
- засновувати підприємства та інші юридичні особи для випуску богослужбової літератури та виробництва предметів культового призначення, а також видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно-будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства;
- засновувати недержавні пенсійні фонди відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення»: bit.ly/2UrKT4F.¹⁷

Як наголошується в рекомендаціях БДПЛ ОБСЄ, можливість утворювати юридичну особу для того, щоб колективно діяти у сфері спільних

¹⁷ Васін, М. Твоє право на свободу віросповідання. Посібник для віруючих, релігійних громад та посадових осіб органів влади / Максим Сергійович Васін. – К.: Медіа світ, 2020. – С.9-10.

інтересів, є одним з найважливіших аспектів права на свободу об'єднань, без якого це право було б позбавлене будь-якого сенсу¹⁸. Що стосується створення релігійної громади, то відмова надати їй статус юридичної особи визнається Європейським судом з прав людини втручанням у реалізацію права на свободу релігії, що є порушенням статті 9 Європейської конвенції з прав людини (як відносно самої громади, так і відносно її окремих членів)¹⁹. У зв'язку з цим країни-учасниці ОБСЄ взяли зобов'язання “надавати на їхнє прохання об'єднанням віруючих, які сповідують або готові сповідувати свою віру в конституційних рамках своїх країн, визнання статусу, передбаченого для них в їхніх відповідних країнах”²⁰.

V. РЕКОМЕНДАЦІЇ

З метою забезпечення врахування інтересів і особливостей діяльності релігійних меншин, кращої їх інтеграції в релігійне та громадське життя українського суспільства, запобігання їхньої маргіналізації та діяльності у тіні (на межі закону) за відсутності можливості чи суттєвого ускладнення державної реєстрації зі статусом юридичної особи **пропонується врахувати такі рекомендації щодо вдосконалення законодавства України та практики його застосування:**

1. Розробити та прийняти комплексні зміни щодо порядку державної реєстрації релігійних організацій зі статусом юридичної особи та порядку внесення змін до відомостей про них у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, які мають передбачати наступне:
 - повноцінно запровадити принцип “єдиного вікна” шляхом узгодження положень статей 12 – 16 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» з Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» та з Законом України «Про адміністративні послуги» (в тому числі щодо єдиного і вичерпного переліку документів, які подаються на реєстрацію, порядку їх подання і строків розгляду);
 - вилучити зі статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» положення, які вимагають включення до статуту (положення) релігійної організації відомостей про її місцезнаходження;

¹⁸ Рекомендації щодо правосуб'єктності релігійних громад та громад, які дотримуються певних переконань // Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ. – Варшава: БДІПЛ ОБСЄ, 2015. – С.21.

¹⁹ Справа «Кімля та інші проти Росії» за Заявою №76836/01 та 32782/03 до ЄСПЛ від 1 жовтня 2009 р. (п. 84).

²⁰ Відповідно до пункту 16.3 Підсумкового документу Віденської зустрічі держав-учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 15.01.1989 р.

- визначити у Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» порядок проведення релігієзнавчої експертизи та вичерпний перелік випадків, у яких вона призначається, а також вилучити положення абз. 34 статті 14 Закону щодо можливості звернення реєструючого органу до місцевої влади та спеціалістів за висновками відносно заявника;
 - вилучити зі статті 14 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» положення, які вимагають подавати до реєструючого органу списки учасників загальних зборів релігійної громади;
2. Розробити та прийняти комплексні зміни до Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» та постанови Кабінету Міністрів України від 10.11.1999 р. № 2066, які мають передбачати наступне:
- скасувати Перелік релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю, який є додатком до постанови Кабінету Міністрів України від 10.11.1999 р. № 2066;
 - вилучити положення, які обмежують конституційне право громадян України на заміну військового обов’язку альтернативною (невійськовою) службою додатковими вимогами, такими як належність до релігійних організацій певного віросповідання чи взагалі належність до релігійних організацій;
 - замінити порядок направлення на альтернативну (невійськову) службу, змінивши вимогу завчасного подання письмової заяви (не пізніше ніж за два календарні місяці до початку встановленого законодавством періоду проведення призову на строкову військову службу) вимогою про подання такої заяви не пізніше, ніж на сьомий день із моменту отримання повістки про призов на строкову військову службу;
 - визначити порядок направлення на альтернативну (невійськову) службу під час мобілізації, в тому числі в Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».
3. Розробити та прийняти зміни до Земельного кодексу України, якими передбачити:
- надати релігійним організаціям право набувати земельні ділянки у власність без мети отримання прибутку (внести зміни до статті 82 Кодексу);
 - звільнити релігійні організації від необхідності сплачувати орендну плату за земельні ділянки, якими вони користуються впродовж

розгляду їхніх заяв про переоформлення таких земельних ділянок на право постійного користування.

4. Опрацювати питання забезпечення військовослужбовців, співробітників і пацієнтів медичних закладів, персоналу і ув'язнених осіб у закладах пенітенціарної системи можливістю харчуватися відповідно до їхніх релігійних переконань (вегетаріанське, кошерне, халяльне меню).

5. Звернути увагу на питання релігійного одягу та головних уборів при розробці вимог до зовнішнього вигляду представників різних професій, щоб по-можливості усунути бар'єри у доступі до цих видів професійної діяльності представників релігійних меншин. Це вимагатиме від урядових структур, установ, відомств і закладів освіти запровадження іншого підходу до нормативно-правового регулювання в цих сферах – більш чутливого до особливостей релігійних меншин.